

вчителя з класичною університетською освітою. Така проблема досі не була темою спеціального вивчення. Вона стала основою даного дослідження, яке розбудовувалося на результатах спостереження, навчання, виховання й освіти студентів класичних університетів, які обирали педагогічну діяльність своєю майбутньою професією.

Список використаної літератури

1. Андрющенко В. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04/ Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2000. – 20 с.
2. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление. – М.: Мысль, 1988. – 253 с.
3. Бані-Ісса Халдун Мохамед Джабер. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07/ Луганський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Луганськ, 2002. – 20 с.
4. Белинский В. Г. Избранные педагогические сочинения. / Под ред. А. Ф. Смирнова. – М.: Педагогика, 1982. – 288 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2- кн. Кн.2: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
6. Бердяев Н. А. Самопознание. (Опыт философской автобиографии). – Москва: Книга, 1991. – 447 с.
7. Бойко А. М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: Індивідуальні тьюторські завдання для студентів II-V курсів: Навчальний посібник. – Полтава, 2007. – 359 с.
8. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність. Монографія. – Харків : Видавничий центр ХНУ. – 2009. – 270 с.

Лілія Рябовол

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ У 1991-2012 РР.

Постановка проблеми. 1991-2012 рр. – це період становлення системи шкільної правової освіти, яка має відповідати сучасним вимогам і потребам особи, суспільства, держави, спрямовується на їх виконання і задоволення. Необхідність якісних системних змін шкільної правової освіти обґрунтована наявністю «спадку», залишеного їй від радянських часів. Його використання вимагало критичного аналізу, на проведення якого не було достатньо часу. Цим і обумовлювалися певні прорахунки в організації правової освіти у школі в перші роки незалежності й пошуки інноваційних підходів до її організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток шкільної правової освіти вивчали Б. Андрусишин, А. Гуз, І. Криштак, О. Наровлянський, Т. Ремех, А. Стаканков, І. Смагін, І. Усенко та ін. Однак, комплексного аналізу навчальних програм з правознавства з метою визначення підходів до організації шкільної правової освіти проведено не було, що й обумовило обрання теми та мети нашого дослідження.

Мета статті – проведення комплексного аналізу навчальних програм з правознавства з метою встановлення підходів та ступеня запровадження інноваційних (сучасних) підходів до організації шкільної правової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1991 р. перед українським суспільством постала проблема створення нової правової системи. Як стверджує Б.Андрусишин, це стало причиною переопрацювання теоретико-методичної бази навчання правознавства у школі. Першочерговим завданням була розробка навчально-методичного забезпечення, ознайомлення учнів з оновленою нормативно-правовою базою [1, 4]. Вже в перші роки незалежності з урахуванням змін, які відбулися у суспільстві, були здійснені важливі кроки у цьому напрямку. У 1991 р. було розроблено два проекти програми з шкільного правознавства, хоча у самому 1991/1992 н. р. навчання ще відбувалося за програмою з «Основ радянської держави і права» [6]. Формування у ній мети і змісту ґрунтувалося на законознавчому підході, характерному для радянських часів. Права людини

вивчалися оглядово, основна увага приділялася характеристиці деяких галузей діючого законодавства. На курс продовжували покладати певне ідеологічне завдання; держава і право вивчалися з політичних класових позицій, як «знаряддя влади». У цілевизначенні, як і за радянських часів, переважав державо центричний (а не людиноцентричний) підхід, передбачалося, що людина має використовувати свої знання та реалізувати активну громадянську позицію передусім на потреби держави, а не для реалізації та захисту своїх прав, участі в житті суспільства. Програма спрямовувалася переважно на ЗУНи, однак, окремі її положення були орієнтованими на вироблення в учнів ціннісного ставлення. Зміст включав значний обсяг матеріалу.

Проекти програм нових курсів «Основи української держави і права» [4] і «Основи держави і права України» [9] для 9-х класів загальноосвітніх шкіл були запроваджені з 1992/1993 н. р. Більшого поширення набула друга. При формуванні мети і змісту курсів укладачі обох програм ще не відкидали законодавчого та державоцентричного підходів. У програмі [4] це проявляється, наприклад, у тому, що на вивчення прав і свобод людини відведено мінімум навчального часу (1-2 години), а також у наявності підсумкового узагальнення на тему: «Дотримання законів України – обов'язок кожного громадянина». У то же час, укладачі намагалися поєднати названі вище підходи з правознавчим та людиноцентричним. Програма була «побудована з урахуванням результатів розвитку юридичної науки, новітнього законодавства, практики його застосування», що засвідчувало відхід від суто ідеологічних і політичних позицій у навчанні правознавства і пошуки його наукового підґрунтя. Метою навчання правознавства було «формування у людини належного рівня правової культури та правової свідомості», що, разом з виробленням умінь «практичного застосування правових норм» і вихованням «достойних громадян», вказувало на знанневоорієнтований характер курсу. Серед недоліків програми: дублювання навчального матеріалу, розгляд аспектів того ж поняття і явища в різних темах, що ускладнювало їх цілісне сприйняття учнями. Недостатньо вирішеною цією програмою проблемою залишався великий обсяг і високий рівень складності матеріалу.

У програмі курсу «Основи держави і права України» [9] декларувалася інтеграція «загальнопросвітніх, пізнавальних, почуттєвих і вчинкових цілей», що стало важливим кроком на шляху до її сучасної компетентісно зорієнтованої мети. Однак, фактично курс мав знанневий характер, що відбивалося в його завданнях: «становлення основ знань про головні ознаки правової держави»; «збагачення теоретичних уявлень про типи і форми держави»; «вивчення першооснов конституційного ладу України»; «озброєння правовими знаннями»; «формування вміння аналізувати суспільно-політичні події». Проте, передбачалося вироблення й ціннісного ставлення до права, зазначалося, що «дійсна повага до закону ґрунтується не на загрозі примусу, не на жорстокості можливої кари, а на вихованні інтересів і потреб до додержання правових норм, на розумінні закону як міри свободи, а не поневолення, як головного засобу захисту людиною своїх прав»; держава і право розглядалися «як закономірний результат розвитку цивілізації, історичне надбання людства», а не «знаряддя влади»; «право – як втілення соціальної справедливості». Це засвідчувало початки трансформації науково-методологічного підґрунтя шкільного правознавства у напрямку від вузьконормативного (теорія позитивного права) до широкого філософського (теорія природного права) праворозуміння. У пояснювальній записці визначалися принципи шкільної правової освіти: всебічність, єдність, безперервність, комплексність, наступність, послідовність, об'єктивність; вивчення особистості учня; пріоритет загальнолюдських цінностей. У такий спосіб фактично були закладені концептуальні основи пострадянської системи шкільної правової освіти. Виходячи з них, зміст навчального матеріалу відбирався переважно на засадах правознавчого та людиноцентричного підходів. Проблематика прав і свобод людини була висвітлена достатньо широко й глибоко. Однак, традиційна для шкільного правознавства проблема – великий обсяг навчального матеріалу та високий рівень його складності, – у даній програмі набуває особливої актуальності.

У 1995 р. курс «Основи держави і права України» змінив назву на «Основи правознавства» і статус – став загальнообов'язковим, а з 1996 р., – і зміст, відповідно до онов-

леного на той час законодавства. Однак, його характер, мета та структура принципово не змінилися. Мета, як і раніше, визначалася через вимоги до знань і вмінь, вказувалося, що учні повинні вміти: орієнтуватися в системі законодавства, користуватися джерелами права, аналізувати зміст правових документів; володіти правовою термінологією; логічно викладати матеріал з морально-правових проблем; складати тези, конспекти, готувати короткі доповіді та виступати з ними, рецензувати, доповнювати; брати участь в обговоренні, дискусії, робити висновки; застосовувати правові знання для пояснення фактів навколишнього життя, керуватися у своїй поведінці вимогами моральних і правових норм [2, 264]. Це засвідчувало, що в основу розробки даної програми, як і попередніх, було покладено знанневоорієнтований та законознавчий підходи. Одночасно програма орієтувала вчителів на використання всіх відомих форм і методів навчання, на перехід від методики, «типовою рисою якої є пояснювально-ілюстративний характер викладання матеріалу, до методики, заснованої на організації активної самостійної роботи школярів, що вказувало на розширення методологічної бази шкільної правової освіти за рахунок включення діяльнісного підходу.

У 2001 р. була розроблена нова редакція програми курсу «Основи правознавства» [8]. Вона ґрунтувалася на державоцентричному підході, правова освіта розглядалася як вимога держави, а не потреба суспільства і особи, однак, простежувалися й елементи людиноцентричного та правознавчого підходів, що проявлялося в значно розширеному переліку прав та свобод людини, а також у винесенні питань з кримінального права на кінець програми, що виходило з широкого філософського розуміння права, як такого, що ґрунтується на загальнокультурних і цивілізаційних цінностях, є способом забезпечення гідних умов життя, а не формою державного примусу і покарання. Незмінними залишалися в цій програмі вимоги до вмінь учнів та завдання курсу. Останні орієтувалися переважно на ЗУН: закласти основи системи правових поглядів і переконань; ознайомити з основами деяких галузей права; поглибити знання учнів про походження, типи та форми держави; формувати навички правомірної поведінки тощо. Курс сприяв соціалізації учнів, був практикоорієнтований, однак, майже не забезпечував вироблення особистісного ціннісного ставлення до держави і права. Важливою була вказівка на те, що «навчання слід спрямовувати не на вивчення текстів нормативно-правових актів, які часто змінюються, а на опанування учнями базових, «вічних» принципів і положень юридичної науки». Навчальний курс, як вказували укладачі, удосконалено у напрямку адаптації до вікових особливостей учнів. Однак, фактично його обсяг було розширено.

У 2002 р. МОН України рекомендувало програму з курсу «Основи правознавства», яку розробив І.Котюк [3]. Вона не набула поширення, оскільки зміст, відповідно до неї, був широкий і складний, матеріал майже не адаптований для дев'ятого класу. Крім того, як зазначає І.Смагін, вона «переважно спрямовувалася на формування правових знань і створювала мінімальні можливості для вироблення відповідних правових ставлень та ціннісних орієнтацій» [7, 54], що підтверджується аналізом мети і завдань.

У травні 2012 р. на обговорення винесено проект навчальної програми з правознавства для 9 класу [5]. Серед її розробників О.Пометун, Р.Євтушенко. Мета курсу охоплює «надання основ правових знань, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів»; розвиток у них «критичного мислення, здатності розуміти та оцінювати правові явища і процеси, аналізувати різноманітні життєві явища з точки зору дії правових норм»; вироблення системи цінностей; формування правової компетентності. Зміст побудовано на засадах людиноцентричного та аксіологічного підходів з урахуванням надбань юридичної науки. Основоположним є і безпосередньо правознавчий (а не законознавчий) підхід, оскільки матеріал базується не лише на чинному законодавстві, але й системі наукових ідей, понять юридичної науки та загальнолюдських цінностях, якими є право, справедливість, права і свободи людини. «Право розглядається як мистецтво добра і справедливості». Навчальний зміст курсу суттєво мінімізовано та приведено у відповідність до вікових особливостей учнів і освітніх викликів сучасного українського суспільства, що є показником якісного удосконалення шкільної правової освіти.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що шкільна правова освіта в Україні ще не повною мірою позбавилася від деяких недоліків, успадкованих з радянських часів, а саме: ідеологізація, політизація, законознавчий, державоцентричний, знанневоорієнтований характер. У той же час, почалося впровадження елементів правознавчого та людиноцентричного підходів. У 1996-2011 рр. курс «Основи правознавства» вивчався у загальноосвітніх школах за програмами, розробники яких ще не відкидали повністю традиційних для радянської суспільствознавчої освітньої системи державоцентричний та законознавчий підходи, однак, поступово намагалися реалізувати й людиноцентричний, правознавчий, діяльнісний та аксіологічний. Специфічними для шкільної правової освіти є підходи, відповідно до яких її мета, зміст та методика формуються з урахуванням досягнень юриспруденції (принцип науковості) та змін у чинному законодавстві. Проект програми 2012 р. наблизився до вирішення актуальних, упродовж усього розвитку шкільної правової освіти, питань встановлення оптимального співвідношення між: значним обсягом правознавчого матеріалу і, як правило, обмеженим для його вивчення часом; теоретичним та практичним аспектами навчання правознавства; знанневоорієнтованим та компетентнісним підходами до цього процесу. Вона розроблена з урахуванням особистісно зорієнтованого підходу. Зазначимо також, що у період з 1991 р. до 2012 р. розробниками програм втілювався підхід, відповідно до якого передбачалася певна самоорганізація навчання правознавства, зокрема, вчителю надавалася можливість обирати його методи та форми. Перспективними у напрямку дослідження є подальші пошуки шляхів реалізації сучасних інноваційних підходів до навчання правознавства, а саме: правознавчого, людиноцентричного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного.

Список використаної літератури

1. Андрусишин Б. Становлення та розвиток шкільної правової освіти / Б. Андрусишин // Юридичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 3-15.
2. Конституція України і основи правознавства в школі: книга для вчителя / [Бобровник С. В., Ваксман В. І., Зуб І.В. та ін.] ; За ред. І. Б. Усенка. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – 354 с.
3. Котюк І. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи правознавства. 9 клас / І. Котюк // Історія в школах України. – 2002. – № 1. – С. 2-8.
4. Опришко В. Програму курсу «Основи української держави і права» / В. Опришко, В. Гринчишин, С. Демський // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти України. – 1992. – № 13. – С. 23-30.
5. Пометун О. Проект навчальної програми з правознавства для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. Пометун, Р. Євтушенко // Історія та правознавство. – 2012. – № 13 (293). – С. 5-8.
6. Програма курсу «Основи радянської держави і права» // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР. – 1991. – № 15-16. – С. 51-59.
7. Смагін І. І. «Правознавчий» та «законознавчий» підходи до викладання шкільних правових навчальних предметів / І. І. Смагін // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2008. – С. 51-55.
8. Усенко І. Програма для середньої загальноосвітньої школи. Основи правознавства. 9-й клас / І. Усенко, О. Наровлянський // Історія в школі. – 2001. – № 9. – С. 28-32.
9. Усенко І. Програма курсу «Основи держави і права України» / І. Усенко, О. Мироненко // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти України. – 1992. – № 15-16. – С. 37-49.